

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

1. Το μάθημα της Ιστορίας στην Εκπαίδευση

Ιστορία είναι η επιστημονική μελέτη του παρελθόντος του ανθρώπου και η έκθεση των πορισμάτων της μελέτης αυτής. Είναι μια κοινωνική, ερμηνευτική και κριτική ανθρωπολογική επιστήμη, που ερευνά με συστηματικό επιστημονικό τρόπο το παρελθόν του ανθρώπου, για να γνωρίσει τα γεγονότα που επέδρασαν άμεσα ή έμμεσα στις τύχες της ανθρωπότητας. Είναι στενά δεμένη και με άλλες κοινωνικές επιστήμες και με άλλους τομείς της ανθρωπίνης γνώσης, που στην ουσία είναι επιστήμες του πολιτισμού του ανθρώπου (του *Homo Sapiens*, δηλαδή του ανθρώπου από τότε που άρχισε να ζει 'ως άνθρωπος'). Είναι μια επιστήμη «εξ υπαρχής» ατελής, επειδή δεν έχει την αντικειμενικότητα των φυσικών επιστημών και ούτε μπορεί να στηριχθεί σε πειράματα παρά μόνο σε μνημεία γραπτά ή άγραφα, σε τεκμήρια και μαρτυρίες, δηλαδή σε πηγές. Αναζητεί μια αλήθεια, που είναι σχετική, και γι' αυτό είναι επιστήμη εξελίξιμη και τελειοποιήσιμη.¹

Η λέξη Ιστορία παράγεται από το ρήμα οίδα (=γνωρίζω). Ιστορία σημαίνει δηλαδή γνώση, γνώση του παρελθόντος, και χαρακτηρίζεται ως η κυρίως γνώση.² Η Ιστορία, γενικά ως γνωστικό αντικείμενο, έχει τρία βασικά προβλήματα: τη φύση των ιστορικών γεγονότων, το πρόβλημα της αντικει-

---

1. Β. Αναστασιάδης, Νέα διδακτική των φιλολογικών μαθημάτων, Θεσσαλονίκη 1998, σελ. 459.

2. Ν. Ράπτη, Μορφομεθοδολογικά στοιχεία για τα μαθήματα του Παραμυθίου, της Ιστορίας και της Αγωγής του Πολίτη, Αθήνα 1980, σελ. 71.

μενικότητας και τη φύση της ιστορικής εξήγησης.³ Καθένα απ' αυτά επιδρά άλλοτε λιγότερο και άλλοτε περισσότερο στη διδασκαλία του μαθήματος. Κύριος σκοπός της διδασκαλίας της είναι διδακτικός και όχι γνωστικός.

Τα ιστορικά γεγονότα είναι ανθρώπινες πράξεις, που εκτός από το εξωτερικό, ορατό μέρος τους (τι; πού; πώς; πότε; ποιος;) έχουν κι άλλες διαστάσεις: μία εσωτερική (κίνητρα, σκέψεις, προθέσεις κ.λ.π. των προσώπων που έδρασαν) και μία χρονικά απομακρυσμένη (τα απώτερα αποτελέσματα). Κι ενώ η εξωτερική σπουδή των γεγονότων είναι, χωρίς αμφιβολία, εύκολη υπόθεση, η εσωτερική σπουδή των γεγονότων είναι ασύγκριτα δυσκολότερη. Απαιτείται αποκρυπτογράφηση αόρατων σημάτων και προϋποθέτει πολύ μόχθο, μακροχρόνια πείρα και κάποιες αφητηριακές ερμηνευτικές αρχές, που και αυτές είναι απαραίτητο να διαμορφωθούν προτού γίνουν δεκτές.⁴

Η αναζήτηση του σκοπού αναγκάζει τον ιστορικό να διεισδύσει στην ψυχή των δρώντων προσώπων, να περάσει από το ορατό στο «αόρατο» μέρος της δράσης.⁵ Η παραπάνω διερεύνηση οδηγεί και σε ένα άλλο ερώτημα, χρονικά προγενέστερο ποια ήταν τα απώτερα αίτια που προσδιόρισαν τη δράση των ανθρώπων. Διατυπώθηκαν διάφορες θεωρίες για τα «αίτια της ιστορικής κίνησης» π.χ. η ιδεαλιστική θεώρηση (οι άνθρωποι δρουν με στόχο την πραγματοποίηση ή την υπεράσπιση των ιδεών τους) ή η υλιστική ερμηνεία της Ιστορίας (οι άνθρωποι κινούνται από τις ανάγκες τους, οι οποίες και δημιουργούν την ιδεολογία).⁶

Τα ιστορικά γεγονότα δεν είναι δυνατόν να νοηθούν ούτε να κατανοηθούν μεμονωμένα, αλλά αποτελούν αλυσίδα αδιάσπαστη και κάθε γεγονός κυφορείται μέσα σε προηγούμενες καταστάσεις. Τα ιστορικά γεγονότα είναι έργα ανθρώπων και για τη σπουδή τους απαιτείται ακριβής περιγραφή τους από τον ιστορικό, που είναι έργο αρκετά δύσκολο και πρέπει να γίνεται με μεγάλη ευθύνη (αναζήτηση υλικού, διαλογή, ταξινόμηση, ερ-

3. W.H. Burston, Principles of History Teaching, London (Methuen), 1972, σελ. 14 κ.έ.. Στο πλαίσιο βέβαια αυτής της εργασίας δεν είναι δυνατόν να αναφερθούμε στα ποικίλα προβλήματα που αντιμετωπίζει η ιστορική επιστήμη.

4. Φ. Κ. Βώρου, Προβλήματα διδασκαλίας της Ιστορίας, περ. «Φιλολόγος», τ. 8, 1976, σελ. 15.

5. Ο ιστορικός καλείται να δώσει απάντηση στο εξής δίλημμα τα δρώντα πρόσωπα έδρασαν συνειδητά ή μήπως η ανθρώπινη φύση έχει κάποια σταθερά και μόνιμα χαρακτηριστικά και αντιδρά με κάποιους παραπλήσιους τρόπους.

6. Φ. Κ. Βώρου, Προβλήματα διδασκαλίας της Ιστορίας, ό.π., σελ. 16.

μηνεία, αναζήτηση κινήτρων, αξιολόγηση, αφηγηματική παρουσίαση, απελευθέρωση από προκαταλήψεις, πλάνες κ.λ.π.). Επειδή το ιστορικό γεγονός δεν είναι δυνατόν να παρατηρηθεί άμεσα, γίνεται δύσκολη η διδασκαλία του. Έτσι τίθεται το πρόβλημα της αντικειμενικότητας της Ιστορίας και της αξιοπιστίας των πηγών.

Η ιστορική γνώση αναφέρεται στο παρελθόν, το οποίο δεν είναι άμεσα παρατηρήσιμο και έτσι δεν μπορεί να υπάρξει επιβεβαίωση ή διάψευση. Υπάρχουν βέβαια οι πηγές, τα μνημεία κι ό,τι άλλο μας έμεινε από το παρελθόν.

Οι ίδιες όμως οι πηγές αποτελούν κι αυτές «γεγονότα», γιατί είναι ανθρώπινα δημιουργήματα κι έχουν εξωτερική και εσωτερική διάσταση: ακόμη και στις πηγές, υπάρχουν τα κίνητρα για τη δημιουργία τους, τα απώτερα αίτια, τα οποία αποτελούν κι αυτά αντικείμενο προς διερεύνηση. Άρα η αντικειμενικότητα των ιστορικών γεγονότων και γενικά της Ιστορίας τίθεται υπό αμφισβήτηση και για έναν ακόμη λόγο. Ο ίδιος ο ιστορικός με τις μεθόδους προσέγγισης του ιστορικού υλικού και των πηγών, τις ιδέες του ή και τις μη συνειδητές, πολλές φορές, προκαταλήψεις του μπορεί να «αλλοιώσει» κατά πολύ ένα ιστορικό γεγονός, όταν το περιγράφει. Σίγουρα, είναι αδύνατο να βρούμε ιστορικό χωρίς ιδέες, προτιμήσεις κ.λ.π.. Αυτό όμως απέχει πάρα πολύ από τη σκόπιμη παραμόρφωση της ιστορικής πραγματικότητας.

Η Ιστορία μόνο ένα μέρος της ιστορικής αλήθειας μπορεί να αποκαλύψει, γιατί πάντοτε στην ουσία της μένουν άγνωστα τα κίνητρα της ανθρώπινης δράσης και οι συνθήκες κοινωνικές και ιστορικές, μέσα στις οποίες διαμορφώνονται αυτά.⁷ Παρ' όλα αυτά, όπως είπε ο ιστορικός J. B. Bury (1903), η Ιστορία δεν είναι τίποτε περισσότερο από επιστήμη, εφόσον είναι ανιδιοτελής και δεν αποβλέπει σε πρακτικούς σκοπούς. Άρα δε μπορούμε να πούμε ότι η Ιστορία παρά τις επιδράσεις των ιστορικών επάνω της είναι ανεπανόρθωτα μεροληπτική. Πάντως ο Γιάσπερς στο ερώτημα ποιο το είναι το νόημα της Ιστορίας τονίζει κατηγορηματικά ότι δεν μπορεί να απαντήσει διατυπώνοντας ένα σκοπό.⁸ Είναι εύκολη η υπέρβαση του υποκει-

---

7. Φ. Κ. Βώρου, *Δοκίμια Ιστορίας, κοινωνιολογίας, Γενικής Παιδείας*, Αθήνα 1984, σελ. 107.

8. Φ. Κ. Βώρου, *Σπουδή και διδασκαλία της Ιστορίας*, Αθήνα 1980, σελ. 14-17 και του ίδιου, *Προϋποθέσεις για τη μορφωτική αξιοποίηση της Ιστορίας*, περ. «Νέα Παιδεία», τ. 18, 1981, σελ. 50-60.

μενισμού και για τις δυνάμεις που κινούν την Ιστορία; Ο άνθρωπος είναι τελικά δημιουργήμα ή δημιουργός της Ιστορίας του; Τα παραπάνω ερωτήματα είναι ορισμένα από τα πολλά ερωτήματα που αναπόφευκτα πηγάζουν από σχετικές συζητήσεις.⁹

Για την εξήγηση των ιστορικών γεγονότων διατυπώθηκαν τρεις θεωρίες:

- α) Τα ιστορικά γεγονότα είναι μοναδικά και δεν εξάγονται γενικοί νόμοι,
- β) μπορούν να εξαχθούν γενικοί νόμοι,
- γ) μπορούν να εξαχθούν γενικοί νόμοι μόνο, όταν ληφθούν υπόψη το ειδικό περιβάλλον των γεγονότων και οι παράγοντες που επιδρούν σ' αυτά. Η τρίτη θεωρία φαίνεται ότι κάνει τη διδασκαλία περισσότερο αποτελεσματική.¹⁰

Η Ιστορία, αν λάβουμε υπόψη το αντικείμενο που εξετάζει, χωρίζεται σε Πολιτική Ιστορία και σε Ιστορία του Πολιτισμού.¹¹ Η πρώτη αναφέρεται σε πολιτικοστρατιωτικά γεγονότα, ενώ η δεύτερη εκθέτει την υλική και πνευματική εξέλιξη των ανθρώπινων κοινωνιών. Η διδασκαλία της Ιστορίας γίνεται ολοκληρωμένα, όταν επεκτείνεται και σ' αυτήν του Πολιτισμού και δεν περιορίζεται μόνο στην Πολιτική Ιστορία. Επίσης, στην Ιστορία υπάρχει η σύνδεση και η ερμηνευτική εναρμόνιση τριών βασικών παραγόντων: του χώρου, του χρόνου και του ανθρώπου. Υπάρχει σύνδεση Γεωγραφίας και Ιστορίας. Κατά τον Herder, η Ιστορία είναι Γεωγραφία των λαών σε κίνηση, ενώ Γεωγραφία είναι Ιστορία των λαών σε στάση.¹²

Η Ιστορία είναι ένα μάθημα που διαμορφώνει και εθνική συνείδηση. Τα όρια μεταξύ του άκρατου σωβινισμού και του εθνοκεντρισμού πολλές φορές, ειδικά στο παρελθόν, ήταν δυσδιάκριτα. Διατυπώθηκαν μάλιστα και απόψεις,¹³ που κάνουν λόγο για ιδεολογική χρήση της Ιστορίας και διαμόρφωση στερεότυπων τα οποία θεωρούνται αυτονόητα. Η Ιστορία

9. W. H. Burston, *Principles of History Teaching*, London (Methuen), 1972, σελ. 81.

10. Γ. Νοτάρη, Το μάθημα της Ιστορίας και η διδασκαλία του, περ. «Νέα Παιδεία», τ. 16, 1981, σελ. 144.

11. Ν. Ράπτη, *Μορφομεθοδολογικά στοιχεία για τα μαθήματα του Παραμυθιού, της Ιστορίας και της Αγωγής του Πολίτη*, ό.π., σελ. 72.

12. Φ. Κ. Βώρου, Η διδασκαλία της Ιστορίας και η ιδεολογική της χρήση στην εκπαίδευση, περ. «Εκπαιδευτικά», τ. 9, 1987, σελ. 41-51.

13. ό.π., σελ. 48-50.

επηρεάζει την κοινωνική συνείδηση του νέου και το ήθος του, η συνείδηση επηρεάζει την ιδεολογία του και αυτή εκδηλώνεται ως συμπεριφορά.¹⁴

Η Ιστορία επίσης διαμορφώνει, ως ένα βαθμό, και τη στάση μας απέναντι στους άλλους λαούς, μέσα από τις αναφορές των σχολικών εγχειριδίων γι' αυτούς.¹⁵ Τα τελευταία όμως χρόνια έχουν γίνει ποικίλες συζητήσεις για το μάθημα της Ιστορίας και το νέο ρόλο που καλείται να διαδραματίσει. Συγκεκριμένα, με την ευρωπαϊκή ενοποίηση, το τέλος του ψυχρού πολέμου και το κύμα ξενοφοβίας και ρατσισμού που ξέσπασε στην Ευρώπη, όλα αυτά έθεσαν με νέους όρους το ζήτημα της σχέσης ανάμεσα στην εθνική και ευρωπαϊκή ταυτότητα. Σε συνδυασμό μάλιστα με τις εξελίξεις της ιστορικής έρευνας και το άνοιγμα της προς άλλες κοινωνικές επιστήμες, καθιστούν εντελώς διαφορετικό το ρόλο του μαθήματος της Ιστορίας.¹⁶

Οι έννοιες που χρησιμοποιούνται στην Ιστορία, καθώς επίσης και οι διαφορετικές χρήσεις της γλώσσας ανάλογα με την εποχή ή την κοινωνία στην οποία αναφερόμαστε, δημιουργούν ένα επιπλέον πρόβλημα στη διδασκαλία της Ιστορίας. Συχνά χρησιμοποιούμε σύγχρονους όρους για να περιγράψουμε γεγονότα του παρελθόντος ή όρους που δημιουργούν προβλήματα χωρίς να υποψιαζόμαστε ή ακόμα όρους με υψηλό βαθμό αφαίρεσης. Επίσης, όταν παραβλέπεται ο βαθμός γλωσσικής συγκρότησης των μαθητών, κινούμαστε σε ολισθηρά επίπεδα. Ο δωδεκάχρονος μαθητής έχει δυνατότητες να χρησιμοποιεί με σχετική επιτυχία ιστορικούς όρους όπως, δούλος, χωρικός, βασιλιάς, πολίτης κ.λ.π..¹⁷ Η γνωριμία του παιδιού με την ιστορική ζωή είναι έμμεση και περιορισμένη.

---

14. Ν. Άχλη, Οι γειτονικοί μας λαοί, Βούλγαροι και Τούρκοι στα σχολικά βιβλία Ιστορίας Γυμνασίου και Λυκείου, Θεσσαλονίκη, 1983.

15. Έ. Αβδελά, Ιστορία και Σχολείο, Θεσσαλονίκη 1994, σελ. 55.

16. Έννοιες όπως ελευθερία, δημοκρατία, κίνητρα, ισότητα κλπ., πέρα του γεγονότος ότι είναι όροι με μεγάλο βαθμό γενίκευσης, έχουν διαφορετικό περιεχόμενο ανάλογα με την εποχή και την κοινωνία στην οποία αναφέρονται. Βλ. Φ. Κ. Βώρου, Προϋποθέσεις για τη μορφωτική αξιοποίηση της Ιστορίας, ό.π., σελ. 53 και W. H. Burston, Principles of History Teaching, London (Methuen), 1972, ό.π., σελ. 59- 64.

17. Χ. Μπαμπούνη, Νοητικές, ψυχολογικές και άλλες προϋποθέσεις για την αφομοίωση της ιστορικής ύλης από τους μαθητές, «Η Πανελλήνια Ένωση Φιλολόγων» (ΠΕΦ), σεμινάριο 9, Αθήνα 1988, σελ. 75.